

בענין מעשה שבת

ראוי לדון בחלב זה ששותים ביום הראשון שלאחר שבת, הבא ממשקים שאינם נזהרים בשמירת שבת, והחליבה היתה כדרך שחולבים ביום חול, אם החלב מותר בשתיה ביום הראשון כדין כל מעשה שבת האסורים במזיד למוצאי שבת באופן שיתבאר להלן.

(א) לכאורה הדבר פשוט לאיסור, דהא מבואר בש"ס בב"ק ע"א ובכתובות ל"ד ועוד מקומות, דהמבשל בשבת במזיד אסור לו לעולם, ואילו לאחרים מותר למוצאי שבת, וכן נפסק באו"ח (סימן שיח) ומבואר שם במג"א (סימן הנ"ל סי"ק ב') וז"ל: נראה דלמי שנתבשל בשבילו הוי גם כן דינו כמו הוא בעצמו, כמ"ש ביור"ד סימן צ"ט ס"ה, דה"נ טעמא משום קנסא וכו'. וכן כתב הגרע"א בהגהותיו שם ביור"ד, וז"ל: ואם בישל על הסתם למי שירצה לקנות הרי הוא כמו שנעשה בשבילם ביחוד ואסור לכולם והוא בתשובת הריב"ש סימן תצח. ונשמע מזה דאף למי שנתבשל בשבילו לא ידע מזה ודלא כט"ז, עכ"ל, וכיון דהכא הרי חולבים בשביל האחרים למכור, אף שלא ידעו הקונים כלל, מ"מ דינו כמו שנעשה בשבילם ואסור לעולם¹).

(ב) ברם יש לדון אם בחליבה יהיה משום איסור מעשה שבת, ולכאורה יהיה דבר זה תלוי באשלי רברבי, דאפילו בעיקר האיסור של חליבה משום מאי חייב; הנה מבואר בש"ס שבת צ"ה דחולב חייב משום מפרק, וכתבו התוס' בשם ר"ת דמפרק חייב משום ממחק, שהוא ממחק את הוד ומחליקה, לפי פירוש זה נמצא שאין איסור חולב איסור בפני עצמו, אלא האיסור הוא מפני שעובר על איסור צדדי, היינו שהוא ממחק את הוד ומחליקה, אבל עצם מעשה החליבה, ז"א הוצאת החלב, אין בזה כל איסור לפי שיטת ר"ת. ונראה לי דלר"ת לא יהיה החלב אסור משום מעשה שבת, דהרי נתבאר בחדושי הרשב"א דבר מחודש בענין מעשה שבת דלא שייך

(1) במג"א שם ציין שלנימוק הרב"י אין לאסור לישראל אחר, ועי' ש"ך יו"ד שם שהביא ג"כ נימוק הב"י, וכן הגרע"א עצמו מציין שהוא שלא כט"ז. ונראה שהט"ז הולך לנימוקו של הב"י, שממילא אין לאסור כשלא ידע מזה כלל. וא"כ היא מחלוקת בדרבנן, שלכאורה נ' לנקוט לקולא.

אכן שם ביור"ד (בהגה"ה מהאר"ן) מבואר שלמכור לאחרים, באופן שעושה האיסור נהנה מהאיסור שעשה, אסור. וא"כ ה"נ אסור לחולב למכור החלב (כי דין הקנס באיסור שבת ותבטל איסור דומים זל"ז, כהגר"א שם ס"ק ח'), והקונה עובר בלפני"ע. ושאי הכא ממבשל שמותר למכור לאחר השבת, שאז אינו נהנה מחבישול בשבת לאחר כדי שיעשה.

לאסור משום מעשה שבת אלא דוקא היכא שנעשה איסור בהכנת עצם הדבר, כמו מבשל בשבת, אבל כל היכא שנעשה איסור שבת רק בגרמת הדבר ולא בעיקר הכנת הדבר אין בזה משום מעשה שבת. וז"ל הרשב"א בפרק ר"א דמילה: „ודמי האי מעשה ללישנא דאמרינן לרבי יוחנן הסנדלר מעשה שבת דאורייתא, והתם לא קרי מעשה שבת אלא כגון אפיה ובישול וכיוצא בהן, אבל הבאת אוכלין וכלים מרשות לרשות ודאי לא מתסרי לרבי יוחנן הסנדלר בהבאתן, כיון שלא נתחדשה בהן הכנה בשבת, עכ"ל. וכן מבואר בריטב"א בעירובין מ"א. ונראה דגם לחכמים דפליגי ארבי יוחנן הסנדלר דלא אסור אלא משום קנסא, פשוט הוא דלא החמירו בזה יותר מאשר לר"י באיסור דאורייתא דכל שאין זה מעשה בגוף הדבר לא שייך בזה כלל מעשה שבת ולא קנסו בזה כלל. וא"כ לשיטת ר"ת דאיסור חולב הוא משום איסור ממחק, שאין זה בגוף מעשה החליבה אלא איסור צדדי, לא שאני זה מהבאה חוץ לתחום דלא נאסר משום מעשה שבת²).

ג) כשנתעמק בדברי הרשב"א היה נראה בכונתו, דעיקר האיסור משום מעשה שבת הוא רק אם הפעולה נעשה בהכנת עצם הדבר שיהיה ראוי ונעשה תיקון בדבר עצמו באיסור שבת, ולכן גם דש או בורר או תולש אף שאין הדבר עצמו מתוקן על ידי המלאכה, אלא הסרת הפסולת וכדומה, מ"מ הרי הוא מתקן את עצם הדבר ומכשירו לאכילה על ידי הסרת הפסולת, אף שבעיקר האוכל לא עשה כלל, אבל יש כאן מעשה בהכנת הדבר עצמו. ולפיכך היה נראה שיש מקום לדון אם בזורע בשבת יש לאסור הגדולין משום מעשה שבת, שהרי בעצם הגידולין לא עשה כל פעולה והכנה כמו בישול, אלא על ידי זריעתו גרם לצמיחה חדשה וכל מעשיו הקודמים אינם קיימים עתה, ואין זה דומה לנוטע שאסורה הנטיעה שהיא קיימת גם עתה, אבל הכא כל מעשיו נתבטלו והצמיחה היא חדשה³), מסתברא שאין כאן איסור מעשה שבת.

וכמו"כ היה מקום לדון ולהרחיק קצת, דאם בעינן מעשה כמו בישול, התם נעשה המעשה על ידי עצם האיסור, אבל היכא שאין הדבר נעשה מעצם האיסור, אלא האיסור גורם פעולה אחרת, ודבר זה נעשה מחמת התולדה של המעשה ההוא שבו בעצמו אין איסור שבת לא שייך לאסור משום מעשה שבת. והוא נוגע לאניה

2) ע"י חיי אדם (נ"א כלל י"ד, סק"ג) שנוקט בפשטות שר"ת עצמו חזר בו ממש"פ שהוא משום ממחק, לפי שהוא משום בורר (או דש). ויותר נראה שבגמרא צ"ה המדובר בחולב לגבינה כמש"כ הר"י (שבת ע"ו: ד"ה חלב), וכיון שאין רוצה לאוכלו עכשיו רק לכשיעשה גבינה, אין זה אלא כפסולת מתוך פסולת, ודוק. נמצא שהחולב לשתי' יש בו משום בורר נוסף על איסור ממחק, לדעת ר"ת. וע"י אג"ט (ד"ש, ס"ק כ') החילוק שבין חולב לקדרה וחולב לקערה.

3) פשוט הדבר שנוטע בשבת (או בשביעית) המדובר גם בנוטע גרעין שגם ע"ז יש שם נטיעה, וקיים בזה הדין יעקב. ע"י שבת הארץ (ק"א סי' ו') שמעמיד עיקר הקושיא (גיטין נ"ג:) בנוטע גרעין. ונראה שאין זה דוחה להא דהרשב"א שלא חידש כלום בעצם הדבר ע"י מעשה האיסור, שהאוכל הי' כבר בעולם והוא רק הביאו הגה ע"י איסור. משא"כ כאן שע"י האיסור נוצר הדבר. ונ"ס שה"ה לענין אני.

בשבת המופעלת על ידי איסור שבת, אם מותר לנסוע עליה משום נהנה ממעשה שבת. דהנה הכא עיקר התנעת האניה הוא על ידי מעשה ההבערה שמבעיר את הדלק ומכח ההבערה נוצרים גזים המפעילים בתנועה על ידי לחץ את המנועים ומשייטים אותה. הרי עצם ההשטה לא נעשית במישרים על ידי ההבערה, אלא אחרי שהתקיימה ההבערה שגרמה להתפוצצות ולחץ של גזים, הרי הגזים מפעילים את האניה, נמצא שהוא לא נהנה מעצם מעשה האיסור אלא מגרמתו. ולו היה איסור בעצם מעשה ההשטה בשבת, מובן שגם זה נחשב כמעשה אדם וחייב ככחו ממש. אבל בעצם מלאכת ההשטה אין כאן איסור אלא עיקר האיסור הוא ההבערה הגורמת ההשטה, וכיון שאין ההשטה פעולה ישירה ממעשה ההבערה אלא שגורם תופעה אחרת שהיא מפעילה ההשטה, לכאורה לא יהיה כאן איסור מעשה שבת. ולכן יש מקום לדון רק על ענין צדדי והוא שעל ידי נסיעתו הוא גורם לחילולי שבת במעשה הבערה וכדומה אבל לא משום לתא של מעשה שבת.

[אגב, ראיתי בספר שר"ת ציץ אליעזר ח"ה להגרא"י ולדינברג שליט"א, שדן בנדון זה ומסיק הלכה למעשה, שאין כל איסור נסיעה באניה המופעלת על ידי יהודים, היות ויש כאן אח"כ פיקו"נ או ספק פיקו"נ ואז הרי הותר לחלל שבת, ממילא מותר גם להכנס מתחילה לנסיעה כזו אף שכרוכה בודאי חילול שבת, אלא שמסתייג שאם אפשר שהאניה תעגון בלב ים בלי כל סכנה, אז אסור, יע"ש. ולכאורה עדיין לא מצאנו עצה לנסיעה מבחינה כזו, שהרי אין כיום שאלת סכנה לעגון בלב ים, ודבר ידוע לכולם שברוב המקרים, ואולי תמיד, אין כל סכנה לאניה גדולה להשליך עוגן ולשהות בלב ים, וכן אין כל סכנה לעגון בנמלים ידידותיים ביום השבת. ואם כן איך למעשה התיר נסיעה בשבת באניה כזו, הרי לפי התנאים שהוא בעצמו מונה, בתנאים של היום אסור לנסוע בשבת, שאין זה אלא שאלה כספית ולא פיקו"נ כידוע, ואין מצד זה שום מקום להתיר הנסיעה].

ד) הדרן לדברינו, דלפי דעת ר"ת שאיסור חליבה משום מחק לא יהיה כאן איסור משום מעשה שבת, אלא דעיקר שיטת ר"ת תמוהה מאוד וכמו שהקשה הר"י קושיא עצומה על דבריו מהא דאמרינן בפרק חבית קמ"ה, חולב אדם לתוך הקדרה אבל לא לתוך הקערה, משום דמשקה הבא לאוכל כאוכל דמי. ולפי שיטת ר"ת מה לי לתוך הקדרה מה לי לתוך הקערה הא אידי ואידי ממחק הוא. וכדי לא לשוות את ר"ת טועה בדבר הלכה מפורש, אולי אפשר לומר דממחק לא שייך אלא בחליבה חדשה של פרה שרק עתה התחילו לחולבה והתם על ידי חליבתו הממושכת הוא מחליק הדרד וממחקה, אבל בפרה שהיא מוחלבת זה זמן, התם לא מוסיף בהחלקתו שום דבר מיוחד וליכא כאן ממחק כלל, ואיסור חולב משום ממחק מייירי שהוא פועל משהו בהחלקת הדרד, אבל לא כשהיא מוחלקה ועומדת⁴). ואולי אפשר עוד להוסיף דבגוונא שהוא מרטיב את ידיו בחלב או במשחה אחרת שעל ידי זה ידיו חלקות

4) קשה מאד להעמיד הסוגיא רק בכה"ג. אך באמת נראה שכיון ששיעור ממחק הוא בכרוגרת, שהוא שיעור בחלב, שהוא משום שהמחקה עוזרת לו בשעה זו לחליבת הפרה, וא"כ הוא בכל טעם שחולב. ואילו הי' מצד הכשרת הדרד לפעמים אחרות, מה מקום לשיעור גרוגרת?

ומתחלקות מהדד, התם אינו מחליק כלל ואינו ממחק, כיון שהיא מתחלקת מהדד מעצמה, והיות ונהגו החולבים להרטיב ידיהם בכל פעם בחלב כדי להקל על מעשה החליבה מה"ט גופא, שלא ימחקו את הוד מה שמקשה על החליבה, לא שייך כלל איסור ממחק וצ"ע בכל זה.

(ה) ודע שמצאתי שהתוס' חלוקים על עיקר היסוד של הרשב"א ודעתם דגם אם הביא מחוץ לתחום יש לאסור משום מעשה שבת וז"ל בעירובין מ"א אע"ג דהכא מחוץ לתחום אסור למי שנשתלח לו וכו' ולא דמי למבשל בשבת במזיד לא יאכל, דהתם הוי איסור דאורייתא, ע"כ. הרי דס"ל דגם בכה"ג חשיב מעשה שבת.

(ו) איברא דיש מקום לדון בחלב הבא ממשקים ששם החליבה על ידי מכונת חליבה חשמלית ולא חולבים בידים כלל, אלא שמים מכשיר כזה על הוד והחלב נמצץ באמצעות לחץ אויר של מכונת חשמל המוסתת אותו. דהנה בכל מעשה הנעשה על ידי חשמל יש כאן שני שותפים, אחד זה שפותח את השלטר ומפעיל על ידי כך את המנוע והשני זה שמפעיל את החשמל בתחנה המרכזית, שיוצא שכל פעולה שנעשה על ידי החשמל כאילו הוא מפעיל וככחו דמי. והנה זה נראה ברור דכל שנים שעשו מלאכה אף שנפטרו מחטאת כמו דאמרינן בגמ' המצניע צ"ג, מ"מ עברו על לאו דלא תעשה מלאכה וכל הפטור הוא רק לענין קרבן, ולפי"ז פשוט הוא דנקרא מעשה שבת, אלא הכא כגונא דידן יש מקום לספק, דהנה עצם ההשתמשות בחשמל, אף דנעשה על ידי יהודי כבר איפסקא הלכה על ידי גדולי הדור דמותרת, מאחר שעצם הפעלת החשמל הוא הכרחי בשביל חולים או מסוכנים והוי פיקו"ג ממש, אין כל איסור בהפעלת החשמל מטעם זה. ואם כן אנו באים לספק בשנים שעשו מלאכה בשבת, זה אינו יכול וזה אינו יכול אבל אחד מותר לו לעשות את המלאכה מטעם פיקו"ג אם זה גורע מהשני שלא יהא מלאכה אסורה, כיון דביחד עשו או דילמא דכל אחד הוי כעושה מלאכה בנפרד, והתורה חידשה שאין זה צירוף, לאחר דכל שזה אינו יכול וזה א"י מצטרפי שניהם, אלא כל אחד הוא עושה מלאכה נפרדת, ולפי"ז אף דלאחד הותרה מ"מ לא נפטר השני על ידי כך. ולכאורה היה נראה דזהו הביאור בספק שהגמ' מסתפקת בשבת למ"ד זה אינו יכול וזה אינו יכול חייב (יעו"ש בתוס') אי בעינן שיעור לכל אחד ואחד או מספיק חד שיעורא, דאי נימא שכל אחד עושה פעולה שלמה, נמצא דצריך שיעור לכל אחד, אבל לאידך גיסא שאין זה פעולה נפרדת לכל אחד אלא דגילתה תורה ששניהם מצטרפים למלאכה אחת וחדא מלאכה הוא לתרווייהו לא בעינן שיעורא לכל אחד, וכיון דמסקינן דצריך רק שיעור אחד הרי פירוש הדבר שיש כאן צירוף מלאכה לחיוב, ולפי"ז אם לאחד הותר לעשות המלאכה אין כאן צירוף של מלאכת חיוב, ולפי"ז הכא בחליבה כיון דלצד אחד הותר לפעול בשבת מטעם פיקו"ג ממילא לא עבר על איסור חליבה ואין כאן מעשה שבת. אבל גם בזה יש לומר, דאעפ"י שהותר לפעול בחשמל הוה והמפעילו לא עבר על איסור שבת בכל זאת יכול להצטרף להשני שיהיה מעשה שלו מעשה שלם לחיבו על איסור מלאכה, דעיקר הפטור הוא בנוגע לעונשין ולא יגרע בזה איסור המלאכה.

(ז) אלא כיון דאתינן להכא יש מקום לומר דאדרבה עיקר החלב הוא מותר, והוא דע"כ אנו רואים בחליבה זו מעשה של שנים, היינו זה שפותח את המכונה ומפעילה וכן המפעיל את החשמל עם סתיחת המכונה, אבל כל שפתח כבר

ועתה המכונה מופעלת לגמרי על ידי כח החשמל שברשת הכללית, הרי רק החשמל עושה עתה את פעולת החליבה ולא זה שפתח את השלטר של המוטור. ולא גרע מהא דכתב בספר שביתת השבת בשם האג"ט דהנותן חטים לרחיים של מים דחייב דזה דוקא בסיבוב ראשון של הגלגל אחר נתינתו של החטים, אבל בנטחון בסיבוב שני פטור דגרמא בעלמא, וא"כ כיון דלגבי המפעיל של החשמל המרכזי הותרה לו מלאכה זו משום פיקו"ג, הרי גם חלב זה שאגב כך נחלב מותר שאין כאן איסור. ולפי"ז אתינן להתירא דכיון דרוב המשקים הגדולים מהקבוצים מופעלת החליבה על ידי מכונת חליבה, ואז רק חלב הראשון נאסר ואילו החלב של אח"כ מותר, הרי החלב האסור במשק עצמו ודאי בטל ברוב ואפילו בששים ואילו לגבי חלב דעלמא כיון שמרוכזים החלב במקום אחד ויש מקום לומר שרוב החלב הוא מהמשקים החולבים על ידי מכונת חליבה שהחלב מותר, ממילא גם החלב שנחלב בצורה האסורה בטל ברוב. ויש גם לצרף את החלב המותר של מוצ"ש ושל יום ראשון.

(ח) אלא דלכאורה יש להעיר, דמאחר דהראשון המפעיל החשמל המרכזי הפעיל את החשמל לפני שזה פתח את השלטר להפעיל את מכונת החליבה, הרי אז כאילו אפסיק ליה גיריה וכדאמרינן בסנהדרין ע"ז זרק חץ ותריס בידו ובא אחר ונטלו וכו' פטור דבעידנא דשדיה מיפסק פסיקיה גיריה. וה"ג ליחשב רק שהוא שהפעיל את המכונה כעושה מלאכה ולא השני. אבל יש מקום לומר דיש חילוק בין רציחה למלאכה בשבת כמבואר בכמה דוכתי. ועוד בשלמא התם שאין כאן מעשה חדש אלא זריקת חץ שהולך מכחו וכיון שהיה תריס הרי זה כאילו כחו דמעיקרא חוסל ואינגו, אבל הכא שההפעלה היא אזלא ומתחדשת בכל פעם נהי דברגע שהפעיל המכונה כלו לו חיציו אבל אחר כך כיון שהיה בידו להפסיק והוא ממשיך הרי זה כאילו מחדש עוד פעם את מעשה המלאכה והפעם הוא לבדו בלי עזרת השני ואז כבר מותרת העבודה הזו מטעם שהיא כרוכה בפיקו"ג. אלא שאין הדברים מדוייקין. עובדא היא שאין כאן הפעלה חדשה בכל רגע ואדרבה המנוע המרכזי המפעיל את החשמל מופעל בצורה אוטומטית שהולך ועובד בלי הפעלה חדשה, אלא אנן חשבינן גם את המשך העבודה על חשבון המפעיל, היות והוא הפעיל וכל המעשה הולך על שם המתחיל והמפעיל, וא"כ כיון דבשעה שהוא הפעיל את המכונה אז היה מכונת החליבה סגורה ולא הופעלה, נמצא דמפסק גיריה ואילו אחר כך יהיה נחשב כאילו הכל על חשבון החולב כמו בשקיל בידקא דמיא דחייב⁵), אלא כמו שכתבנו דאין לדמות גירי דיליה לענין רציחה למלאכה בשבת כמו דאשכחן גבי זורה ורוח מסיעתו דחשיב מלאכה לענין שבת.

(ט) ויש להוסיף עוד נקודה אחת, דהנה מה דשרינן משום דפעולת החשמל המפעילה את המכונה, החליבה היא בהיתר משום פיקו"ג דכרוך בזה, והוה כמו פרש מצודה להעלות תינוק והעלה דגים ותינוק, יש לעין הכא דבמציאות זה שמפעיל החשמל אינו מתכוין להפעיל דוקא בשביל הצלת נפשות ואין כל ספק דכוונתו שהחשמל יפעיל פעולות אחרות כמו מאור ובישול נמצא דנתכוין לאיסור ולהיתר אלא דבכל

(5) עיי"ש סנהדרין ע"ז: שרק בכח ראשון מיחייב ולא בכח שני, א"כ ה"ג רק על ראשית החליבה יש חיוב, ובטל ברוב החלב שאח"כ. אלא שיש לדון בזה מדין מבטל איסור. העורך

זאת מותר כמבואר. אבל יש לעיין אם במקרה שלא היה מקרה במציאות של פיקו"ג בשעת ההפעלה ונמצא דעבד רק איסור אם בכה"ג אסור החלב או לא. ומצאתי בע"ה ברוקח על הרמב"ם הלכות שבת שנסתפק בזה והעלה לאיסור. אלא שבאמת הכא לא יתכן, בקיום ארוכים כאלה שלא יהיה בזה משום פיקו"ג, ואפילו כשנסתפק לן ספק כזה מותר ואינו אוסר משום מעשה שבת כנודע.

[אגב ראיתי בעתונות מביאים דעת הגר"ש גורן רבה הראשי של צה"ל להחמיר בחשמל בשבת, משום דלפי הבדיקות המעשיות במקום בא למסקנא שעל מנת לספק את הצרכים החיוניים כמו בתי חולים וכדומה סגי בטורבינה אחת ולא צריך להפעיל יתר המתקנים ולכן הרי זה מעשה שבת שאסור. לא היה סיפק בידי לראות את המקור אבל מן המובא לפנינו יש לדון בזה וצ"ע גדול שאעפ"י שברור שאם כולם יסגרו את המתקנים שלהם בביתם בודאי תספיק גם טורבינה אחת לספק את הזרם אבל העובדא היא שאלו שאינם שומרים שבת פותחים המתקנים ובמקרה כזה בהפעלת הטורבינה האחת לא יוכלו לקיים את השרותים החיוניים שיש בהם פיקו"ג ובהכרח להפעיל גם יתר הטורבינות ממילא גם בכה"ג שרי, דהא סו"ס אי אפשר להגיע לשרותים החיוניים בלי לעשות מעשה זה של הפעלת כל הטורבינות אעפ"י שזה באשמת אלו שאינם שומרים שבת. ועוד, גם יש להניח שלו היה קו אחד לבית החולים ובודאי שבזרם ישר לשמה מספיק רק חלק קטן מהמתקנים, אבל אם צריך לתת חשמל לכל שכונה ושכונה מחשש, ולא רק חשש אלא שלא יתכן שלא יהיה חולה בשכונה זו או אחרת, ובודאי מכלל ספק לא יצא. וכן ברור לנו שלהגיע למרחקים בנגב ולבתי החולים או לחולים שבסוף המדינה לא מספיק טורבינה אחת וא"כ מטעם זה יש צורך להפעיל יתר הטורבינות ולמה יש כאן מעשה שבת האסורים, הא פיקו"ג איכא במציאות הזאת, איך שלא נאמר, אבל זה ברור דאם אי אפשר להפעיל באשמת אלו המחללים שבת טורבינה אחת, דאחרת ישארו בשרותים החיוניים בלי חשמל, הרי זה דומה לשמע שטבע תינוק בים ופורש מצודה והעלה דגים ותינוק ואפילו נתכוין לדגים בכל זאת פטור].

ונסתפקתי בעושה חצי שיעור ממלאכת שבת וחזר ועשה עוד חצי שיעור מלאכה, דמבואר בשבת ובכריתות י"ז דמצטרפין, וכתב אות אחת שחרית ואות אחת בערבית מצטרפין אם יש בדבר אסור משום מעשה שבת, מי נימא דכל ענין צירוף מלאכות הוא רק לענין חיובא גברא, אבל הדבר עצמו לא נאסר כיון שבעוד שעשה לא נאסר אינו חוזר ונאסר עוד⁶), או דילמא כיון דסו"ס גברא נתחייב וקרינן עליה מחלליה וכי נאסר גם הדבר משום מעשה שבת. והנה אם נאמר דלא נאסר משום מעשה שבת אשכחנא התירא בחלב זה שנחלב בשבת שהוא על פי רוב לא נחלב שיעור איסור בבת אחת שהוא שיעור כגרוגרת שהוא 4/9 ביצה ונמצא אף דממשיך לחלוב מ"מ לא נאסר החלב מה"ט כמו שנתבאר לעיל. ועוד יתכן דאפילו אי נימא דגם בכה"ג מצטרף לענין מעשה שבת, אבל אם יחלוב לתוך מים או לתוך חלב דהיתר

6) בגמרא גיטין נ"ג: מקשה משבת אשביעית. מכדי הא דאורייתא והא דאורייתא.

רואים מזה שמה שנקנסו במעשי שבת אינו תלוי בחיוב החטאת והסקילה, וא"כ למאי דקיי"ל כר"י ח"ש ג"כ אסור מה"ת והרי הוא בכלל מעשי שבת לאיסור. ח ע ו ר ך

דאז החצי שיעור הזה מתבטל בהיתר שוב לא יצטרף, וכמו דאמרינן בשבת ק"ב המוציא ח"ש ונשרף וחזר והוציא וכו' אינו מצטרף, ואין להקשות דאי הכי למה בעינן שיחלוב לתוך אוכלין דוקא ולא סגי גם למשקין, דפשוט הוא דכל זה הרי רק לענין איסור החלב משום מעשה שבת אבל לענין איסור על החולב פשוט הוא דחייב ולא מועיל מה שנתבטל.

(י) הנה חזינן דאף שעיקר מלאכת דש הוא מפריד אוכל מתוך פסולת והדבר הנידש הוא ראוי לאכילה, מ"מ מתברר דבכלל דש הוא אף כשאין הנידוש ראוי לאכילה, והראיה דפוצע חלזון בשבת (שבת ע"ה) דרבי יהודה מחייב משום דש אף דהתם לא שייך אכילה, וכן עיקר מלאכת דש שבמשכן שהיה קשור עם צבעי המשכן לא היה בהם דבר הראוי למאכל. וכן מתבאר מהא דאמרינן בגמ' שבת ע"ד האי דעבד חלתא חייב אחת עשרה חטאות ופירש הר"ח שבתור מלאכות אלו "קילפם" חייב משום דש, הרי להדיא דגם על קליפות עצים שייך דש. ומה"ט כתב הלבוש (הובא בספר שער אפרים סוס"י) דחביטת ערבה בשבת אסור מן התורה ופירשו המפרשים דהוא משום מפרק. אלא דהוא השיב על זה דאין צריך כלל שהעלין ינשרו מהענפים ואין זה בכל דישה. מכל זה חזינן דדישה אינה מותנית שהדבר הנדוש יהיה ראוי לאכילה אלא עיקר המלאכה הוא משום מפרק ומגלה דבר שהיה נסתר קודם ורצה בגילויים הרי זה מלאכת דש. ברם נראים הדברים דכל זה הוא דוקא בדברים דלא שייך אכילה ואינם עומדים לאכילה אבל בדברים שעומדים לאכילה. התם מלאכת דישה תלויה באוכל ופסולת, דגדרי דישה הוא כשמוציא אוכל מתוך פסולת, ובעינן שהדבר הנידוש יהיה שם אוכל עליה ולא שם פסולת, וכן נראה מהראשונים דמחייבי חולב משום דישה משום דכיון דהפרה אינה ראויה לאכילה הרי החלב היוצא ממנה הוי אוכל מתוך פסולת, משמע דבעינן שיקרא שם אוכל עלה בשביל לחיבו משום דש ולא מספיק לן אם רק עושה פעולת הפירוק והגילוי של החלב הנסתר בה. ואולי לזה התכוין גם הר"ח שהגדיר את מלאכת דש וז"ל הדש הוא המפרק הפסולת המחוברת באוכל ומכינתן לברירה או כברה בזריה או להרקדה וכו' נמצא זורה והבורר והמרקד כולם מעבירין פסולת המעורבת באוכל ואינה מחוברת כגון קליפה הצריכה פירוק וכו' יעו"ש הרי דג"כ הגדיר הדבר כפסולת מתוך אוכל.

(יא) אם כנים אנו בזה יתכן בזה לפרש את דברי הרמב"ם. דהנה הגרע"א הקשה קושיא עצומה על רבנו יעו"ש בתוספותיו בשבת פי"ד למה כתב רבנו ריש פי"א דהשוחט חייב משום נטילת נשמה ואינו חייב משום מפרק כמו שחייב חובל בחברו דכתב דחייב משום מפרקי והיא תמיה רבתי. ולפי"ד יתכן דלזה נתכוין רבנו. דדוקא בחובל שאינו קשור כלל עם אוכל ופסולת הרי מלאכת דישה שייכא גם בזה וחייב משום מפרק. אבל בשוחט דאז חל על הפרה דין אוכלין ובאוכלין שוב הדרינן לכללא דגדר דישה שייך רק במפרק משקה מתוך אוכל בעינן שגם המשקה יהיה דין אוכל ואז חייב, אבל כיון שזה נאסר משום דם אין זה בגדרא דדש ששייך באוכלין, וכיון דהפרה היא עצמה אסורה וכפסולת דמי והדם גם כן אסור נמצא שאין נכלל בגדר דדש אף דעצם המלאכה של גילוי הנסתר שייך בדבר שאינו עומד לאכילה. אבל זה ליתא. חדא נהי דאם הדם בעת שחיטה שטרם הותרה הוי כמו פסולת מפסולת ולא הוי בגדר דש, אבל אכתי יתחייב משום דש דהדם יצא גם לאחר

השחיטה ואז הותרה והי' שפיר אוכל. ובאמת כתב המנח"ח דמולח בשר, דמוציא הדם מן הבשר, חשיב מפרק יעו"ש. ועוד, וזה העיקר, דכל האי כללא דרצינו לומר דבעינו דהיוצא יהיה עליו דין אוכל זהו דוקא בדבר שמפריד אוכל מתוך פסולת אבל במפריד משקה מאוכל עצם העובדה שפירק המשקה חשיב דש ולא איכפת לן אם זה ראוי לאכילה. ובזה נדחה מה דרצינו. לומר דבזמן הזה שהחלב נגוע בחידיקי שחפת ואין לו תקנה אלא בבישול ורתיחה, דאז בשעת החליבה נראה אותו כפסולת מפסולת כיון דאינו ראוי לשתיה. ואף דהרבה אנשים שותים גם כשאינו מורתח, זהו לחוסר ידיעתן ולוא היינו ממחישים לפניהם הסכנה בשתיית חלב זה גם הם היו נמנעין משתייה ובכך יש לראות אותו כפסולת. ודמי דין זה למה שכתב הלבוש הובא באג"ט „ואעפ"י שאמרנו למעלה שמשקין שיש בהם קיסמין וקשין מותר לסינון ואין זה בורר היינו משום שאפשר למשתי אותו משקה על ידי הדחק בעוד הקשין והקיסמין בתוכם והיה יכול לסגן המשקה דרך שתיה בין שיניו לפיכך מותר לסגן אותן במשמרת, אבל מים שיש בהם תולעים שאינו יכול לשתות בלי סינון אסור לסגנה במסגנת, וא"כ גם כאן מי שחש בסכנה אינו יכול לשתות בלי הרחחה ועד אז אינו ראוי לשתיה ונחשב כפסולת, אבל לפי מה שנתבאר ליתא סברא זו, שהרי ביארנו דמשקה מתוך אוכל אף דיש עליה דין פסולת אכתי חייב משום מפרק וכנ"ל. אכן, כפי ששמעתי, חשש השחפת הוא עכשו לא מצוי.

(יב) [לאחר העיון נראה דכונת הרמב"ם ההוא לדבר יסודי אחר, דהנה במנ"ח הקשה קושיות עצומות על דברי רבנו ז"ל דלפי דבריו דבכל חובל חייב משום מפרק וזה נגד סוגית הגמ' בכתובות דף ו' דאי דם מפקד פקיד שרי לבעול בשבת דמקלקל הוא אצל הפתח, הא אכתי גם אי מפקד פקיד ליחייב משום מפרק, דהא חזינן דגם חלב כתב רש"י בשבת צ"ה דמפקד פקיד ובכ"ז חייב משום מפרק. וכן תמוה מאד מסוגיא דשבת גבי מציצה דמילה דבפראד"מ אמרינן האי אומנא דלא מייץ סכנתא הוא ומעברינן ליה. ואמרינן פשיטא מדקא מחללינן שבת. והיינו דמבואר במשנה דמוצצין בשבת. ואמרינן מהו דתימא דם מפקד פקיד ואינו חייב וכו' ואכתי קשה גם אי מפקד פקיד אכתי יש כאן חילול שבת משום מפרק, דהא גבי זיתים וענבים כתב רבנו בהלכות איסורי מזבח דנחשב המשקה כמפקד פקיד ובכל זאת חייבין משום מפרק, וכן תמוה גבי מפיס מורסא בשבת דכתב רבנו אם לעשות לה פה חייב ואם להוציא מורסא פטור ואמאי ליחייב משום מפרק כמו גבי חובל יעו"ש.

ונראה לומר, דחלוק מפרק אוכל מתוך פסולת מגדר מפרק כל דבר שהוא מכוסה והוא מגלתו דחייב גם כן משום דש, דבמפרק משקה מתוך אוכל שמה לא צריכין לעשות בעצם הפסולת להוציא את המשקה, אלא אפילו עושה פעולה שעל ידי הפעולה יוצא החלב המכוסה והחלב הוא מפקד פקיד בכל זאת הוא חייב, שזהו גדר של דש שמוציא את האוכל אף שגם האוכל הוא בבחינת מפקד פקיד בתוך הקליפה ואינו נבלע בתוכה, וה"ה בכל דבר שנוגע לאוכל המוצא מתוך דבר המכוסה לא קפדינן שיעשה פעולה בפסולת גופא או במכסה עצמו. אבל דברים שאינם קשורים לגדר דש שהוא מגלה אוכל מתוך פסולת, אלא הוצאת משקין מדבר שנבלע שהוא מפרק, החם בעינו שיהיה דומיא דדש, שיעשה מעשה בעצם הפסולת על מנת להוציא את המשקה הטמון בו, וכמו בדש הרי עושה מעשה

בקליפה עצמה שהוא פותחה ומפוררה על מנת להוציא את הגרעין כן בכל דבר שזה בגדר מגלה משקה מתוך דבר המכוסה בעינן שיעשה מעשה בגופה של הפסולת שהיא תגלה את הטמון בה. ולכן גבי בעילה אי דם מפקיד פקיד לא חשיב מפרק משום שהוא רק עושה מעשה שהוא פותח שהדם יצא מעצמו, וכן בשוחט את הפרה אינו עושה פעולה בדבר הטמון עצמו אלא רק פותח את הוריד והדם יצא, משא"כ בחובל אין המדובר שחתך לו אבר ויצא דם, דהתם הוי דומיא דשחיטה שאינו מעשה בגוף הדבר המטמין את הדם אלא רק פותח דלת ליציאת הדם, אלא מיירי דעצם מעשה החבלה בבשר או שעשה מכה כזו שעל ידי מעשיו גרם לבשר שיפלוט דם וכמו סחט את הדם הנמצא שם או צרר דם על ידי המכה דהוי פעולה בעצם הדבר התם שפיר הוי מפרק. ולכן אף דבחובל הוי מפרק אבל בשוחט לא הוי מפרק ומיושב כל הסוגיות הנ"ל ודוק].

יג) ברם יש מקום לומר לפי שיטת הרשב"א דכל חולב האיסור משום בורה, יש מקום לומר דבחלב שלנו שהוא נגוע וצריך רתיחה ועדיין צריך עוד תיקון לתקן את הפסולת שבו אולי ליכא איסור בורה. וכן ראיתי שחידש הגאון בעל אגלי טל בסימן דש, דכל דבר שהיה לו שתי קליפות שמקיפות את האוכל ופירק קליפה החיצונית ועדיין נשאר הפנימי ואין לו צורך בקליפה הפנימית שיהיה עוד עם האוכל, פטור לדעת רוב הפוסקים, ולא עוד אלא אפילו חדש תבואה כדי לטוחנה תיכף אינו חייב משום דש, כיון שעדיין נשאר הסוכין שעל גבי התבואה אצלו כפסולת מאחר שאין רוצה להכניס התבואה לאוצר. ומדמה זה להא דירושלמי דהיה יושב על גבי כרי ובירר כל היום צרורות אינו חייב. והטעם כמו שפירש הקרה"ע דהוא משום שנשאר עדיין צרורות. ולפי"ז גם בנידון דידן כיון דעדיין נשאר דבר שאינו מאפשר שתית החלב הרי זה, כנשאר עוד צרורות ואין כאן בורה. אבל לאחר עיון נראה דליכא למימר הכי, דמסתברא דדוקא דכל זה שייך בבורה, דדוקא כל שנשאר עוד פסולת וצריך עוד בירור לא שייך לחייב משום בורה, דהא טרם בירר ולא גמר מלאכתו, אבל הכא דהא דצריך רתיחה הוא תיקון אחר, שאינו שייך כלל לבורה, אלא המתת החידקים שבתוך החלב ולא קשור כלל עם בורה, חזינן כאילו גמר מלאכתו של בורה וחייב, אלא בגונא שהחלב צריך עוד סינון מחמת ליכלוך וכדומה יש מקום לפטור מטעם הנ"ל, אבל כיון דאפשר לשתות על ידי הדחק הרי זה כבר כאילו בירר וחייב וצ"ע.

יד) וראיתי לנכון להציע ספק שיש לו ערך ממשי בענין החליבה וראוי לבררו לנכון והוא, אם יחלוב אדם על ספוג של גומי שישים בתוך הכלי, באופן שאם יסחוט הגומי יתחייב משום מפרק אי חייב על חליבה כגון זו: מי נימא דכיון דעם החליבה הוא חוזר להיות נבלע בתוך הספוג אין זה מפרק שהרי חוזר להיות בערך כמו שהיה, אלא לפני החליבה שהיה מעורב עם הבשר וכאן עם גוף אחר שנספג בו, וכן אולי לא יתחייב גם משום בורה שהרי לא הגיע החלב לידי ברירה שהרי תיכף נספג בתוך הספוג, או דילמא כיון דעם יציאת החלב מהדד הוא נחשב כמבורר וכנודש מהפירה אין הספוג שסופגו אחר כך גורע מזה שהיה כבר וחייב על החליבה. ואף אם נאמר בחולב לאוכלין הרי זה נחשב לאוכלין גם לפני התערבותו באוכל, יש לומר דזה רק בגדר מחשבה של אוכלין דאשכחין דמחשבת האדם הוא יכול להחשיב הדבר כאוכלין או לא אבל כגון זה לא מצינו, וצ"ע.